

**ПРО КОМУНІКАЦІЇ СКІФСЬКОГО ЧАСУ НА
ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ ЗА ДАНИМИ АНТИЧНИХ ДЖЕРЕЛ
ТА АРХЕОЛОГІЇ***

Історична географія Лівобережної України, зокрема система комунікацій скіфських часів, є одним з важливих напрямків досліджень історичної науки. Протягом тривалого часу вчені намагалися дослідити маршрути водних і сухопутних шляхів на матеріалах писемних і археологічних джерел.

Найбільш ґрунтовною є Скіфська розповідь “*батька історії*” Геродота, що залишається найважливішим історичним свідомством, з яким співвідносять та завдяки якому пояснюють нові матеріали, що надходять у розпорядження дослідників. Саме свідомство Геродота щодо Скіфії, представлене його так званим Скіфським логосом, було та залишається центральним сюжетом наукових досліджень, пов’язаних зі скіфською проблематикою.

У вивченні Скіфської розповіді заслугу вітчизняних вчених важко переоцінити - їхні дослідження цієї теми утворюють у науці особливий та специфічний комплекс, зумовлений нерозривним зв’язком з вітчизняною історією.

З великою часткою вірогідності на нинішньому етапі розвитку науки вдається реконструювати мережу сухопутних та водних шляхів скіфського часу на Півдні України.

Водні шляхи по Сіверському Донцю, Ворсклі, Пселу, Сулі, Десні (з головною притокою Сеймом) використовувалися купцями. Геродот свідчить, що вісім річок Скіфії були доступними для кораблів. Втім, не слід перебільшувати значення водних шляхів для античних часів - на Лівобережжі всі потоки античного імпорту повинні були рухатися вгору проти течії, що ускладнювало, а взимку і унеможлиблювало такі дії. До того ж реконструкція гужових (а тим більше караванних) шляхів на цій території ускладнена ще й

*Роботу здійснено в рамках виконання держбюджетної теми №108.01.04.09-11 “Комунікації Лівобережної України (з давнини до початку ХХ ст.)”

тим, що вони не мали твердого покриття.

Проте, антична літературна традиція і відкриття археологів переконливо свідчать про наявність у скіфів транспортних засобів - дерев'яних повозок, що були окантованими залізними смугами. Такі повозки-житла при використанні в якості тяглової сили пари волів могли перевозити до 1 т вантажів.

Специфіка гужового транспорту полягає в тому, що такі пересувні засоби могли використовуватися лише на більш-менш твердих покриттях з широкими коліями. На відміну від караванних троп, такі шляхи пролягали на відносно рівнинній місцевості при наявності надійних бродів. Саме такі умови й мали українські степи на півдні Лівобережжя і частково - у лісостеповій зоні на ділянках середніх течій лівих приток Дніпра.

Згідно вказівок Геродота, плем'я скіфів-землеробів займало територію, яка знаходилася від Гілеї в 10-11 днів плавання по річці (мабуть, до дніпровських порогів, яких Геродот не знав). На сході кордонів їх області була р.Пантікап, що відокремлювала скіфів-землеробів від скіфів-кочовиків. Однак оскільки ідентифікація р.Пантікап викликає до цих пір розбіжності між скіфологами, то, незважаючи на здавалося б конкретні вказівки Геродота, кордони території скіфів-землеробів тлумачаться різними дослідниками по-різному. Більша частина відводила скіфам-землеробам лівий берег Дніпра. Деякі дослідники розміщували їх лише на Правобережжі, а деякі, спираючись на археологічні дані, - просували область їх проживання аж до Бузького лиману.

Головними орієнтирами досліджень скіфської епохи є поселення і могильники - кургани і курганні групи скіфської знаті. Відомий історик XIX ст. О.О.Котляревський слушно зауважував ще понад 150 років тому: *“Помещение могильных холмов на видном месте путей вполне соответствует их назначению: с одной стороны, они свидетели памяти покойника, с другой - пограничные стражи родной земли, оберегаемой прахом почивших предков, ибо жилищам богов приличнее всего стоять на меже путей”*.

Подальші дослідження істориків і археологів повністю

підтвердили ці думки. На сьогодні на підставі досліджень поселень і курганів скіфського часу досить надійно реконструйовано шлях від північного узбережжя Азовського моря до Більського городища - Гелона геродотової Скіфії. Характерно, що він майже повністю збігається з відомим пізніше середньовічним Муравським шляхом.

Відомий дослідник скіфської культури Б.А.Шрамко, який понад тридцять років проводив розкопки на Більському городищі (Полтавська обл.) та у його окрузі і ототожнив цей об'єкт з античним Гелоном Геродота, намалював і основні шляхи сполучення того часу. Так, вчений дійшов висновку, що у скіфський час на Середній Ворсклі знаходився потужний економічний і культурний центр, що складався з багатьох укріплених поселень, селищ, некрополів. Саме ж Більське городище (Гелон) розташовувалося в центрі перетинання Муравського шляху з його ж західною та східною гілками. Західна ж гілка пролягала приблизно там, де через 2 тис. років проходили маршрути путивльських та рильських сторожових загонів, що рухалися з Посеймія до Подонцов'я. З цього приводу Б.А.Шрамко зазначав: *“... в средние века, и судя по археологическим данным, в скифское время пользовались ответвлением от Муравского шляха, тянувшимся вдоль правого берега р.Мерлы. Оно начиналось примерно от Богодухова /.../ Поворот с Муравского шляха на запад вдоль р.Мерлы как удобный путь до Путивля, то есть в бассейн Сейма, отмечают и документы 17 в.”*

Отже виходить, що західним відгалуженням Муравського шляху була Лосицька дорога, що відходила від району Більського городища і, перетинаючи в середніх течіях Ворсклу, Псел і Сейм, пов'язувала Причорномор'я і Кавказ із Середнім Подніпров'ям.